

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 342.7

DOI: 10.36550/2522-9230-2022-13-28-34

Рябовол Лілія Тарасівна,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри права та правоохоронної діяльності
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка
e-mail: lryabovol8@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0003-3558-2103>

**ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ЯК ЕЛЕМЕНТ
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСОБИ**

Феномен обмеження прав та свобод людини і громадянина досліджено як складник інституту конституційно-правового статусу особи. Мета статті – встановити особливості врегулювання відносин, що виникають у зв'язку з обмеженням конституційних прав та свобод людини і громадянина. Констатовано, що конституційно-правовий статус людини і громадянина, а також обмеження прав та свобод як його складник, має загальні для всіх держав ознаками, оскільки значною мірою ґрунтується на загальновизнаних міжнародних стандартах. Водночас в конкретній державі або групі держав може мати свою специфіку, детерміновану історико-культурними особливостями. Виявлено, що можливості обмеження прав та свобод особи передбачено в конституціях практично всіх держав. Відповідними підставами, за загальним правилом, є введення в країні або її частинах воєнного чи надзвичайного стану. Підтримано наукову позицію, що унормування відносин, які виникають у зв'язку з обмеженням прав та свобод, є важливим, оскільки у такий спосіб держава здійснює вплив не лише на окрему особу, але й на життєдіяльність усього суспільства. Відтак, підходи держави й ставлення у суспільстві до обмеження прав особи значною мірою відображають характер і сутність взаємовідносин людини й держави у контексті становлення демократичного громадянського суспільства і правової держави. За результатами аналізу міжнародних актів (Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, ЄКПЛ) та практики ЄСПЛ сформульовано висновок, що обмеження прав та свобод людини і громадянина є необхідними для громадянського суспільства, із застереженням, що такі обмеження/втручання мають бути виправданими. З'ясовано умови такої виправданості – обмеження/втручання має здійснюватися законно, із законною (легітимною) метою, в інтересах демократичного суспільства. Необхідним, при цьому, є забезпечення балансу між суспільною й державною необхідністю та потребами й інтересами власне особи як носія конституційних прав та свобод.

Ключові слова: міжнародні акти, Конституція України, зарубіжні країни, держава, право, воєнний стан, людина, громадянин, конституційні права та свободи, гарантії прав.

Ryabovol L. LIMITATION OF RIGHTS AND FREEDOM AS AN ELEMENT OF THE CONSTITUTIONAL AND LEGAL STATUS OF A PERSON

The phenomenon of restriction of the rights and freedoms of a person and a citizen has been studied as a component of the institution of the constitutional and legal status of a person. The purpose of the article is to establish the peculiarities of the regulation of relations arising in connection with the restriction of the constitutional rights and freedoms of a person and a citizen. It was established that the constitutional and legal status of a person and a citizen, as well as the limitation of rights and freedoms as its component, has features common to all states, as it is largely based on generally recognized international standards. At the same time, a specific state or group of states may have its own specificity determined by historical and cultural features. It was revealed that the possibility of restricting the rights and freedoms of a person is provided for in the constitutions of almost all states. The relevant grounds, as a general rule, are the introduction of a state of war or emergency in the country or its parts. The scientific position is supported that the normalization of relations that arise in connection with the restriction of rights and freedoms is important, because in this way the state exerts influence not only on an individual, but also on the life of the entire society. Therefore, the approaches of the state and the attitude of society to the limitation of individual rights largely reflect the nature and essence of the relationship between a person and the state in the context of the formation of a democratic civil society and the rule of law. Based on the results of the analysis of international acts (Universal Declaration of Human Rights, International Covenant on Civil and Political Rights, ECHR) and the practice of the ECtHR, the conclusion was formulated that restrictions/interventions have be justified The conditions of such justification have been clarified - the restriction/intervention must be carried out legally, with a legal (legitimate) purpose, in the interests of a democratic society. At the same time, it is necessary to ensure a balance between social and state necessity and the needs and interests of the individual as a bearer of constitutional rights and freedoms.

Key words: international acts, Constitution of Ukraine, foreign countries, state, law, martial law, person, citizen, constitutional rights and freedoms, guarantees of rights.

Постановка проблеми. Конституційно-правовий статус людини і громадянина – складний, багатоаспектний об'єкт науково-правових досліджень, в основі якого є комплексне явище державно-

правової дійсності. Такий статус позначається загальними для всіх держав ознаками, оскільки значною мірою ґрунтується на загальновизначених міжнародних стандартах. Водночас в конкретній державі або групі держав може мати свою специфіку, детерміновану історико-культурними особливостями. При цьому, в конституціях практично всіх держав так чи інакше передбачено можливості обмеження прав та свобод особи, підставою чого, за загальним правилом, є уведення в країні або її частинах воєнного чи надзвичайного стану.

Права особи, їх реалізація та захист є однією із засад правової системи сучасних демократичних держав. Наразі підходи, застосовувані до обмеження прав та свобод людини і громадянина, є надзвичайно важливими, оскільки у такий спосіб держава здійснює вплив не лише на окрему особу, але й на життєдіяльність усього суспільства. Не можна не погодитись з усталеною в науці конституційного права думкою, що в умовах економічної, політичної та соціальної нестабільності саме ступінь виконання державою її головного обов'язку щодо утвердження й забезпечення прав та свобод людини і громадянина одночасно є і критерієм, і чинником прогресивного розвитку держави, її правової системи. Наразі підходи держави й ставлення у суспільстві до обмеження прав особи значною мірою відображають характер і сутність взаємовідносин людини і держави у контексті становлення демократичного громадянського суспільства і правової держави.

В умовах повномасштабної війни Російської Федерації проти України питання забезпечення прав та свобод людини і громадянина та водночас їх доцільного й законного обмеження набуло особливої актуальності. У контексті активного євроінтеграційного поступу нашої держави необхідним є вивчення відповідних положень міжнародних актів, Європейської конвенції з прав людини та накопиченої з цього питання практики Європейського Суду з прав людини.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика обмеження прав та свобод людини і громадянина активно розробляється вітчизняними вченими. Дисертаційне дослідження конституційно-правових обмежень прав та свобод людини і громадянина в Україні провела О. В. Андрієвська (2018) [1]. Різні аспекти проблеми, окресленої темою статті, вивчали: С. Ю. Возгрін (межі свободи й заборона обмеження прав та свобод людини на національному й міжнародному рівнях) [2], А. Л. Деркач (розвиток конституційних процедур захисту прав людини в зарубіжних країнах), Є. О. Львова (правові механізми забезпечення і захисту прав та свобод людини в умовах глобалізації), О. В. Марусяк, І. М. Проць [9], О. В. Сенаторова, А. С. Славко (порівняльно-правове дослідження обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану), Ю. О. Фігель (обмеження прав людини в умовах воєнного стану) [17], та інші. Питання обмеження прав та свобод є також у колі наших наукових інтересів. У попередніх працях ми розглядали таке обмеження як соціокультурний та політико-правовий феномен [15], зверталися до цього питання у межах дослідження особливостей регулювання та закріплення конституційно-правового статусу людини і громадянина в зарубіжних країнах [14], у контексті вивчення гарантій прав та свобод людини і громадянина у зарубіжних країнах [13], проводили аналіз міжнародних актів щодо визначення в них цілей обмеження прав [12]. Актуальність окресленої проблематики зумовлює потребу в її подальшій науковій розробці.

Мета статті – на основі аналізу міжнародних та європейських стандартів і вітчизняного законодавства встановити особливості врегулювання відносин, що виникають у зв'язку з обмеженням конституційних прав та свобод людини і громадянина.

Виклад основного матеріалу дослідження. Правовий статус особи – це сукупність юридично визначених прав, свобод та обов'язків, які поширюються на особу в певній державі. Відштовхуючись від цього загального визначення, конституційно-правовий статус особи розуміємо як систему прав, свобод, обов'язків та гарантій, закріплених в Конституції України та конституційних законах. Відповідні права та свободи дають кожній людині і громадянину можливості вільно й самостійно обирати вид і міру своєї поведінки, користуватися соціальними благами в особистих та суспільних інтересах. У наших попередніх працях акцентовано, що характеризуючи конституційно-правовий статус особи, у тому числі в зарубіжних країнах, слід вказати на можливості обмеження прав та свобод людини і громадянина, що передбачаються конституціями практично усіх країн, як правило, у зв'язку з уведенням в державі воєнного чи надзвичайного стану. Такі обмеження не тягнуть за собою скасування самих прав, передбачають фактичне зупинення дії визначеного переліку прав на відповідний період [14, с. 174, 176].

Ознаками конституційних прав і свобод є те, що вони: життєво важливі й соціально необхідні для окремої людини та нормального функціонування суспільства й держави; закріплюються за кожною людиною і громадянином; рівні та єдині для всіх; мають найвищий юридичний захист, реалізуються за певним механізмом тощо. Такі істотні ознаки зумовлюються принципами конституційно-правового статусу особи – вихідними засадами, на основі яких здійснюються права та свободи й визначається місце особи в державі та суспільстві. Ними є: належність людині основних прав і свобод від народження та їх невідчужуваність; поєднання індивідуальних інтересів особи з інтересами інших осіб, держави й суспільства; загальність конституційних прав, свобод і обов'язків; юридична рівність громадян України; гуманістична спрямованість основ правового статусу особи [15, с. 18] тощо.

На увагу заслуговує принцип, згідно з яким, конституційні права гарантуються і, відповідно до ст. 22 Конституції України, не можуть бути скасовані, а при прийнятті нових законів або внесенні змін до

чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод. При цьому, у ст. 23 окреслюються межі реалізації прав і свобод – «Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості» [5].

Ще один принцип конституційно-правового статусу особи – конституційні права та свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України (ст. 64 Основного Закону України) [5]. Отже, припис щодо неможливості обмеження прав та свобод не є абсолютним. При цьому важливо, що визначено відповідні підстави встановлення обмежень – умови воєнного або надзвичайного стану, а також акцентовано на необхідність зазначення строку дії цих обмежень. Законодавець чітко встановлює перелік прав та свобод, які не можуть бути обмежені, переважно, це – особисті права та свободи. Можуть бути обмежені на певних підставах, згідно з Конституцією України, такі права та свободи людини і громадянина, як: свобода думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань; право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію (ст. 34); свобода світогляду і віросповідання (ст. 35); свобода об'єднання у політичні партії та громадські організації (ст. 36); право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації (ст. 39). Підставами їх обмеження, переважно, є інтереси національної безпеки і громадського порядку. Так, право на інформацію може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації бо прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя (ч. 3 ст. 34), право на свободу світогляду і віросповідання – в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення, або захисту прав і свобод інших людей (ч. 2 ст. 35). На тих самих підставах можуть обмежуватися і право громадян на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації (ч. 1 ст. 36), і право збиратися мирно. Обмеження щодо реалізації останнього права можуть встановлюватися й судом відповідно до закону (ч. 2 ст. 39) [5].

У зарубіжній практиці сформувалися різні моделі конституційного обмеження прав і свобод. У результаті аналізу чинних правових джерел в зарубіжних країнах І. Ю. Хила виокремила такі три моделі: 1) встановлюється перелік тих прав, які можна обмежити; 2) встановлюється перелік тих прав, які обмежити не можна; 3) вказується, що обмеження можливі, але перелік прав, які можуть/ не можуть бути обмежені не закріплюється, натомість, є відсилка до спеціального нормативного акту [18, с. 5].

Слід зазначити, що закріплення в конституціях практично усіх держав можливості щодо обмеження прав та свобод громадян є відображенням суперечності, де, з одного боку, проблема втручання держави в життя людини і громадянина (на особистому й загальносоціальному рівнях), з іншого, потреба особи й суспільства у забезпеченні належних умов для особистої та національної безпеки, громадського порядку тощо. Окреслена проблема актуалізується в умовах становлення громадянського суспільства та правової демократичної державності, що вимагає і передбачає розширення, а не звуження та обмеження прав і свобод, виконання державою, відповідно до ч. 2 ст. 3 Конституції України, обов'язку щодо їх утвердження й забезпечення.

Саме тому, важливим і необхідним є встановлення оптимального співвідношення між правами та свободами людини і громадянина, з одного боку, та інтересами суспільства і держави, з іншого. Вирішення цього завдання передбачає встановлення чітких критеріїв, меж, умов, підстав допустимості обмеження прав і свобод людини. У зв'язку з тим, що такі обмеження мають неперсоніфікований характер, а поширюється на населення всієї країни, порушується баланс між владними повноваженнями держави та свободою людини. Єдиним виправданням цього, вважає І. Ю. Хила, є необхідність у захисті інших, більш важливих прав і свобод людини, а також досягнення правопорядку, захисту моральності та конституційного ладу, при цьому, обмеження прав та свобод людини не мають довільного характеру, оскільки сучасні конституції переважно виходять з концепції правової держави, в основі якої – визнання природного характеру прав та свобод людини [18, с. 5].

Наразі не можна не погодитися із О. В. Андрієвською у тому, що визначення меж основних прав, умов їх реалізації та порядку вирішення можливого конфлікту інтересів – об'єктивна потреба як свободи особи, так і нормального функціонування соціуму [1, с. 25]. Надзвичайно важливим при цьому є запобігання зловживанням у сфері обмеження прав. Дві відповідні умови виокремлює Б. В. Сидорець, так, права можуть бути обмежені лише законом і лише в тій мірі, в якій це необхідно [16, с. 73]. У цьому контексті обґрунтованою видається також вимога, яку сформулював С. Ю. Возгрін, що будь-які обмеження прав і свобод громадян припустимі тільки в тому випадку і в тій мірі, в яких вони передбачені конституцією конкретної держави і відповідають нормам міжнародного права [2, с. 53].

Слід зазначити, що визначення й закріплення в конституціях та/або інших актах порядку, підстав і меж обмеження прав є дієвою гарантією конституційних прав та свобод людини і громадянина. Окрім Конституції, в Україні на це є вказівка в Законі України «Про правовий режим воєнного стану». Відповідно до ч. 1 ст. 1 цього закону, як особливий правовий режим, воєнний стан вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності і передбачає, у тому числі, тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження

конституційних прав та свобод людини і громадянина із зазначенням строку дії цих обмежень [8].

Визначення і закріплення в конституціях та/або інших актах порядку, підстав і меж обмеження прав як гарантія конституційних прав та свобод людини і громадянина належить безпосередньо до конституційних гарантій, що, поряд із судовими (реалізація права на судовий захист у порядку конституційного, адміністративного, цивільного, кримінального судочинства) та позасудовими (презумпція невинуватості; наявність інституту уповноваженого з прав людини та у більшості зарубіжних країн функціонування мережі спеціалізованих омбудсменів; можливість звернення за професійною правничою допомогою; юридична відповідальність посадових і службових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування, які своїми діями або бездіяльністю порушили права та свободи людини) гарантіями утворюють систему внутрішньодержавних гарантій прав та свобод людини. Конституційні (конституційно-правові) гарантії відіграють особливу роль у цій системі, оскільки, забезпечені авторитетом Основного Закону. Відтак, права та свободи людини і громадянина можуть бути обмежені тільки за законом і тільки в тій мірі, в якій це необхідно для захисту конституційного ладу, прав і законних інтересів інших осіб, забезпечення оборони і безпеки держави. Обов'язковою складовою цієї гарантії є чітке визначення строку/терміну, на який вводяться обмеження [13, с. 21, 24].

Підтримуємо висновки Ю. О. Фігель, сформульовані на основі аналізу чинного законодавства, щодо специфіки обмеження прав та свобод у період воєнного стану, а саме: обмеження не поширюються на основні права громадян; встановлюється обсяг і час дії таких обмежень; обмеження застосовуються тільки на підставі відповідних нормативно-правових актів; обмеження прав і свобод відбувається постільки, поскільки це необхідно для забезпечення оборони країни і безпеки держави; застосовувані обмежувальні заходи мають враховувати відповідні міжнародні стандарти і не спричинити дискримінацію окремих осіб чи груп населення за ознакою статі, раси, національності, мови, походження, майнового й посадового стану, місця проживання, віросповідання, переконань, приналежності до громадських об'єднань, тощо [17, с. 229]. Наразі обмеження основних прав і свобод особи позначається тим, що: є правомірним, цілеспрямованим кількісним та/або якісним применшенням у процесі правореалізації тих можливих моделей поведінки/правомочностей, які складають основне право/ свободу особи, з боку інших осіб; має законний, тимчасовий, цільовий, недискримінаційний, суспільно корисний характер; полягає у звуженні обсягу і змісту потенційних можливостей особи [9, с. 383].

Вагомий внесок у вирішенні питання обмеження прав та свобод людини в Україні зробив Конституційний Суд України. У своєму Рішенні від 19.10.2009 р. (абзац 6 підпункту 3.3 п. 3 мотивувальної частини) цей орган підтвердив правову позицію, за якою, обмеження прав та свобод людини і громадянина є допустимим виключно за умови, що таке обмеження є домірним (пропорційним) і суспільно необхідним. Зокрема, КСУ встановлено, що позбавлення громадянина України права брати участь в управлінні державними справами шляхом участі у роботі окружної або дільничної виборчої комісії у зв'язку з його проживанням за межами відповідного округу/ міста в умовах відсутності воєнного або надзвичайного стану є порушенням ч. 4 ст. 15, ч. 1 ст. 38 Конституції України [10]. Згідно з Рішенням КСУ від 08.04.2015 р., обмеження конституційних прав і свобод має переслідувати легітимну мету, зумовлюватися суспільною необхідністю досягнення цієї мети та бути пропорційним і обґрунтованим. У разі обмеження права, зазначено в абз. 3 підпункту 2.2 п. 2 мотивувальної частини цього Рішення, законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права й не порушувати його сутнісний зміст. Апелюючи до практики Європейського суду з прав людини, КСУ вказує, що у своїх рішеннях ЄСПЛ неодноразово наголошував: держава має право встановлювати певні обмеження права осіб на доступ до суду, які, однак, мають переслідувати легітимну мету, не порушувати саму сутність цього права, а мета й запроваджені заходи мають пропорційно співвідноситися (п. 57 Рішення у справі «Ашингдейн проти Сполученого Королівства» від 28.05.1985 р., п. 96 Рішення у справі «Кромбах проти Франції» від 13.02.2001 р.) [11].

Правові основи обмеження прав та свобод закладені у міжнародних актах. Так, згідно з ч. 2 ст. 29 Загальної декларації прав людини, кожна людина при здійсненні своїх прав і свобод повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав та свобод інших, справедливих вимог моралі, громадського порядку й загального добробуту в демократичному суспільстві [3]. Ці положення конкретизовано у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, відповідно до якого: права не можуть бути об'єктом обмежень, за винятками, якщо такі обмеження є необхідними для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення або прав та свобод інших (ч. 3 ст. 12); свобода сповідувати релігію або переконання підлягає лише таким обмеженням, які є необхідними для охорони суспільної безпеки, порядку, здоров'я і моралі, основних прав та свобод інших осіб (ч. 3 ст. 18). На тих самих підставах можуть бути обмежені й такі права, як: безперешкодно дотримуватися своїх поглядів (ч. 3 ст. 19), на мирні збори (ст. 20), свободу асоціації (ч. 2 ст. 22) [6].

В Європейській Конвенції з прав людини, як і у згаданих вище документах, обмеження прав людини розглядаються як необхідні у демократичному суспільстві. Згідно з ЄКПЛ, органи державної влади не можуть втручатись у здійснення права людини на повагу до свого приватного і сімейного життя, свого житла і кореспонденції, за винятком, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним в

інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі, прав і свобод інших осіб (ч. 2 ст. 8); свобода сповідувати свою релігію або переконання підлягає обмеженням в інтересах громадської безпеки, для охорони публічного порядку, здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб (ч. 2 ст. 9); свобода вираження поглядів (дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів) – обмеженням, що є необхідними в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації, прав інших осіб, запобігання розголошенню конфіденційної інформації, для підтримання авторитету й безсторонності суду (ч. 2 ст. 10). На тих самих підставах може обмежуватися свобода зібрань та об'єднання (ч. 2 ст. 11). У ст. 18 встановлено межі застосування обмежень прав – обмеження не застосовуються для інших цілей ніж ті, для яких вони встановлені [4].

Слід зазначити, що, у порівнянні з іншими статтями ЄКПЛ, згадані вище 8-11 статті мають особливу структуру – вони закріплюють як саме право, що гарантується ЄКПЛ та підлягає захисту, так і підстави виправданого втручання держави у це право, або умови, за яких таке втручання стає можливим, чи загальні принципи й конкретні обставини як підстави, на яких держава може обмежувати здійснення прав і свобод. Саме така структура забезпечує збереження балансу між правами особи й інтересами демократичного суспільства у випадку конфлікту інтересів, при тому, що обмеження прав та свобод людини, застосовувані у виняткових випадках, є необхідними в демократичному суспільстві й мають бути законними. Виправданість обмеження прав, закріплених в ЄКПЛ, забезпечується трикомпонентною юридичною конструкцією. Кожний з її компонентів є однією з умов виправданості обмеження прав або відповідного втручання. Перша умова – втручання здійснюється згідно із законом, під яким наразі розуміють як норми, встановлені писаним правом, так і правила, сформовані у прецедентному праві. Якісними вимогами до закону наразі є доступність і передбачуваність. Друга умова – втручання відповідає законній (легітимній) меті, третя – втручання є необхідним для демократичного суспільства [7, с. 36, 38].

Висновки. Отже, обмеження прав та свобод людини і громадянина в конкретній державі є складником відповідного конституційно-правового статусу особи. Унормування відносин, які виникають у зв'язку з обмеженням прав та свобод, є надзвичайно важливим, оскільки у такий спосіб держава здійснює вплив не лише на окрему особу, але й на життєдіяльність усього суспільства. Підходи держави й ставлення у суспільстві до обмеження прав особи значною мірою відображають характер і сутність взаємовідносин людини й держави у контексті становлення демократичного громадянського суспільства і правової держави. Відповідно до міжнародних актів (Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, ЄКПЛ) та практики ЄСПЛ, обмеження прав та свобод людини і громадянина є необхідними для громадянського суспільства. При цьому, такі обмеження/ втручання мають бути виправданими. Умовами виправданості наразі є: законність обмеження/ втручання; наявність законної (легітимної) мети обмеження/ втручання; таке обмеження/ втручання є необхідним для демократичного суспільства. *Перспективним у напрямку дослідження* є встановлення у контексті обмеження прав та свобод людини і громадянина оптимального співвідношення між суспільною й державною необхідністю, з одного боку, та потребами й інтересами власне носія певних суб'єктивних прав та свобод – людини і громадянина, з іншого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Андрієвська О. В. Конституційно-правові обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 251 с.
2. Возгрін С. Ю. Межі свободи та заборона обмеження прав і свобод людини: національно-правовий та міжнародно-правовий аспекти. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2013. № 6-3, Т. 1. С. 51-54.
3. Загальна декларація прав людини: Документ ООН від 10.12.1948 р. URL: <http://surl.li/duplp> (дата звернення: 21.11.2022)
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Міжнародний документ від 04.11.1950 р. URL: <http://surl.li/duplr> (дата звернення: 21.11.2022)
5. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254л/96-ВР. URL: <http://surl.li/gdyl> (дата звернення: 21.11.2022)
6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Міжнародний документ від 16.12.1966 р. URL: <http://surl.li/dupls> (дата звернення: 21.11.2022)
7. Навчально-методичний посібник для тренерів навчального курсу для суддів «Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя» / Укл. Т. І. Футей. К.: ВАІТЕ, 2017. 192 с.
8. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <http://surl.li/blyne> (дата звернення: 21.11.2022)
9. Проць І. М. Окремі організаційно-правові механізми обмеження основних прав і свобод людини і громадянина за законодавством України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1. С. 381-384. URL: <http://surl.li/duprw>
10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Президента

України та 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції...: Рішення КСУ від 19.10.2009 року № 26-рп/2009. URL: <http://surl.li/dupid> (дата звернення: 21.11.2022)

11. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 1712 КАС України: Рішення КСУ від 08.04.2015 р. № 3-рп/2015. URL: <http://surl.li/dupig> (дата звернення: 21.11.2022)

12. Рябовол Л. Т. Визначення цілей обмеження прав та свобод людини у міжнародних правових актах. *Актуальні правові та гуманітарно-економічні проблеми України в період євроінтеграції*: збірник тез VII всеукр. наук.-практ. конф. (Кропивницький, 30 лист. 2018 р.). Кропивницький, 2018. С. 217-219.

13. Рябовол Л. Т. Гарантії прав та свобод людини і громадянина у зарубіжних країнах. *Права людини в Україні: минуле, сьогодення, майбутнє*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 10 грудня 2020 р.). Харків, 2020. С. 20-25.

14. Рябовол Л. Т. Конституційно-правовий статус людини і громадянина: особливості регулювання та закріплення в зарубіжних країнах. *Актуальні правові та гуманітарно-економічні проблеми в період реформування демократичного суспільства*: матеріали V всеукр. наук.-практ. конф. (Кропивницький, 24 лист. 2017 р.). Кропивницький, 2017. С. 174-177.

15. Рябовол Л. Т. Обмеження прав та свобод людини і громадянина як соціокультурний та політико-правовий феномен. *Право, суспільство і держава: форми взаємодії*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 12-13 січня 2018 р.). Київ: Центр правових наукових досліджень, 2018. С. 17-20.

16. Сидорець Б. В. Межі розсуду правомірного втручання держави у права людини у демократичному суспільстві. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 71-74.

17. Фігель Ю. О. Обмеження прав людини в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія: Юридична*. 2015. Вип. 2. С. 222-230.

18. Хила І. Ю. Конституційно-правові обмеження особистих прав і свобод людини: Україна та зарубіжний досвід: дис. доктора філософії з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право. Ужгород, 2021. 235 с.

REFERENCES:

1. Andriivska O. V. (2018). Konstytutsiino-pravovi obmezhenia prav i svobod liudyny i hromadianyna v Ukraini [Constitutional and legal restrictions on the rights and freedoms of a person and a citizen in Ukraine]: dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv. 251 s. [in Ukrainian]

2. Vozghrin S. Yu. (2013). Mezhi svobody ta zaborona obmezhenia prav i svobod liudyny: natsionalno-pravovyi ta mizhnarodno-pravovyi aspekty [Limits of freedom and prohibition of restriction of human rights and freedoms: national legal and international legal aspects]. *Naukovyi visnyk mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. Ser.: Yurysprudentsiia. № 6-3, T. 1. S. 51-54. [in Ukrainian]

3. Zahal'na deklaratsiya prav lyudyny [Universal Declaration of Human Rights]: Dokument OON vid 10.12.1948. URL: <http://surl.li/duplp> [in Ukrainian]

4. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod [Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]: Mizhnarodnyi dokument vid 04.11.1950 r. URL: <http://surl.li/duplr> [in Ukrainian]

5. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]: Zakon vid 28.06.1996 № 254л/96-ВР. URL: <http://surl.li/gdyl> [in Ukrainian]

6. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava [International Covenant on Civil and Political Rights]: Mizhnarodnyi dokument vid 16.12.1966 p. URL: <http://surl.li/dupls> [in Ukrainian]

7. Navchalno-metodychnyi posibnyk dlia treneriv navchalnoho kursu dlia suddiv «Zastosuvannia Konvetsii pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod ta praktyky yevropeiskoho sudu z prav liudyny pry zdiisnenni pravosuddia» [Educational and methodological manual for trainers of the training course for judges «Application of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and Practice of the European Court of Human Rights in the Administration of Justice»] (2017) / Ukl. T. I. Futei. K.: VAITE. 192 s. [In Ukrainian]

8. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu [About the legal regime of martial law]: Zakon Ukrainy vid 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <http://surl.li/blyne> [in Ukrainian]

9. Prots I. M. (2020). Okremi orhanizatsiino-pravovi mekhanizmy obmezhenia osnovnykh prav i svobod liudyny i hromadianyna za zakonodavstvom Ukrainy [Separate organizational and legal mechanisms for limiting the basic rights and freedoms of a person and a citizen under the legislation of Ukraine]. *Porivnialno-analitychne pravo*. № 1. S. 381-384. [in Ukrainian]

10. Pishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinymy podanniamy Prezydenta Ukrainy ta 48 narodnykh deputativ Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii... [Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case of the constitutional submissions of the President of Ukraine and 48 People's Deputies of Ukraine regarding compliance with the Constitution...]: Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 19.10.2009 r. № 26-рп/2009. URL: <http://surl.li/dupid> [in Ukrainian]

11. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam Uповноваженого

Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) polozhen chastyny druhoi statii 1712 KAS Ukrainy [The decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case based on the constitutional submission of the Commissioner for Human Rights of the Verkhovna Rada of Ukraine regarding the compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the provisions of the second part of Article 1712 of the Civil Code of Ukraine]: Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 08.04.2015 r. № 3-пп/2015. URL: <http://surl.li/dupig> [in Ukrainian]

12. Riabovol L. T. (2018). Vyznachennia tsilei obmezhenia prav ta svobod liudyny u mizhnarodnykh pravovykh aktakh [Determination of the goals of restriction of human rights and freedoms in international legal acts.]. Aktualni pravovi ta humanitarno-ekonomichni problemy Ukrainy v period yevrointehratsii: zbirnyk tez VII vseukr. nauk.-prakt. konf. (Kropyvnytskyi, 30 lyst. 2018 r.). Kropyvnytskyi. S. 217-219. [in Ukrainian]

13. Riabovol L. T. (2020). Harantii prav ta svobod liudyny i hromadianyna u zarubizhnykh krainakh [Guarantees of human and citizen rights and freedoms in foreign countries]. Prava liudyny v Ukraini: mynule, sohodennia, maibutnie : materialy vseukr. nauk.-prakt. konf. (Kharkiv, 10 hrudnia 2020 r.). Kharkiv. S. 20-25. [in Ukrainian]

14. Riabovol L. T. (2017). Konstytutsiino-pravovi status liudyny i hromadianyna: osoblyvosti rehuliuвання та zakriplennia v zarubizhnykh krainakh [Constitutional and legal status of a person and a citizen: peculiarities of regulation and consolidation in foreign countries]. Aktualni pravovi ta humanitarno-ekonomichni problemy v period reformuvannia demokratychnoho suspilstva: materialy V vseukr. nauk.-prakt. konf. (Kropyvnytskyi, 24 lyst. 2017 r.). Kropyvnytskyi. S. 174-177. [in Ukrainian]

15. Riabovol L. T. (2018). Obmezhenia prav ta svobod liudyny i hromadianyna yak sotsiokulturnyi ta polityko-pravovi fenomen [Restriction of human and citizen rights and freedoms as a socio-cultural and political-legal phenomenon]. Pravo, suspilstvo i derzhava: formy vzaiemodii: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 12-13 sichnia 2018 r.). Kyiv: Tsentri pravovykh naukovykh doslidzhen. S. 17-20. [in Ukrainian]

16. Sydorets B. V. (2012). Mezhi rozsudu pravomirnoho vtruchannia derzhavy u prava liudyny u demokratychnomu suspilstvi [Limits of discretion of legitimate state intervention in human rights in a democratic society.]. Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav. № 1. S. 71-74. [in Ukrainian]

17. Fihel Yu. O. (2015). Obmezhenia prav liudyny v umovakh voiennoho stanu [Restrictions on human rights under martial law]. Naukovyi visnyk Lvivskoi komertsii akademii. Serii: Yurydychna. Vyp. 2. S. 222-230. [in Ukrainian]

18. Khyla I. Yu. (2021). Konstytutsiino-pravovi obmezhenia osobystykh prav i svobod liudyny: Ukraina ta zarubizhnyi dosvid [Constitutional and legal restrictions of personal human rights and freedoms: Ukraine and foreign experience]: dys. doktora filosofii z haluzi znan 08 Pravo za spetsialnistiu 081 Pravo. Uzhhorod. 235 s. [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції: 22.11.2022